

Csigó László reprodukciói

Lhn

Szövegek: „Tanulj meg, fiacskám, komédiázni”; „Stux, maga főz, mint egy Dúma-regény”; „Jó éjt, drága kis hadnagyom, jó éjt”; „Óh Löwinger, óh Löwinger, Nagy benned a löinger”; „Lieb mich, szívem, Sag schon „igen”, Bitte, bitte schön, jaj, jaj-jajaj, Rövid az időm”; „Csillagfény és holdvilág, rengő, lengő gondolák”; „Munka után, este felé Vár valaki reám, s a szívem övé”.

Szövegek: búsak, nevettek, lomposak; feledtetni akarják a megtörténtet — és az orfeumi asztalok, plüss-székek, fotelok és páholyok, fényes-kényes színpadok és pincében rekedt pódiumok történelmet földidéző hangulatával temetni a múltat. A világegéseket, a gazdasági válságokat, a „fehér lóra” ült történelmet, a kiszolgáltatottságot, a megaláztatások ezernyi módozatát.

A kabaré a pillanat műfaja, egy kicsit irodalom, egy kicsit újságírás, egy kicsit politika. Slágerszöveg és zene, induló és felhívás, vicctömeg és komédia. Már avval is tüntet, hogy nem akar előkelő műfaj lenni: bírál és elandalít, fölraz és (néhánykor) hazudik. A természetességben van az ereje. Tükröt állít a polgárnak: ilyenek vagyunk! S ráadásként még valami: mivé lehetünk! A kabaré gyakran húzódott odukba, de a sötétben is egy korszak lelkiismerete. Harlekint szitává lö-

lító politika. 1922. szeptember 18-án a budapesti rendőr-főkapitányság azért tiltotta be a Mérleg utcai Pódium Kabarét, mert Nagy Endre szövegében — joggal! — Horthy-kormányzó öfömlétsága kicsúfolását vélte fölfedezni. „Volt egyszer egy tenger, / Azon volt egy ember, / Fölmászott a trónra, / Nem mászik le róla.”

A kabaré bátor volt meghalni, s már halálában készülődött a föltámadásra. Története olyan művelődéstörténet, amelyben a gyászjelentésnek is megvan a súlya: minden szava magánjellegű, de közérdeket szolgál. Avval, ahogy búcsúzik, ahogy kijelöli helyét e furcsa (művelődéstörténeti) folyamatban, méltóságára is figyelmeztet. A földszint és a karzatok felé szállingózó mosolyban: az önbecsülésre.

„Özv. Támlás Szék, szül. Földszinti Zsöllye, továbbá Emelethy Páholy, szül. Zenekari Ülész, úgy a saját, mint az összes rokonság nevében Fájdnaloktól megtört szívvel jelenti, hogy 40 Celsius-fokig hőn szeretett, felejthetetlen

PESTI CABARET

folyó hó 5-én hajnalban hajnal előtt, miközben rózsafa nyílt a színház előtt, életének két és fél hónapos korában rövid tengődés után váratlanul elhunyt. A drága kis halott a Gyár u. 21. szá-

SZAKOLCZAY LAJOS

Budapest Orfeum

1907–1945

hetik a színpadon, Harlekin marad, ha ő megsemmisül is, nem semmisülhet meg „mestersége”. Védi a továbbadott — eldalolt, bohócsipkás, revűben nehéz, drámában könnyű — szó: a dalszövegíróké, kóklereké, éjszakai legényeké s nem utolsósorban az íróké: Ady, Szép Ernő, Kosztolányi Dezső, Gábor Andoré, Emőd Tamásé. És természetesen Csokonai, Arany Jánosé, Petőfi, Babits Mihályé is, ahogyan azt Medgyaszay Vilma, a magyar kabaré mindmáig legnagyobb szanzenékes mősorából tudjuk.

A földalatti szó, a halkán elusogott vicc, a kis-és nagyember, az ország és világ kibeszélhetetlen dolgait röhejbe fullasztó merészség minden időben ellenségnek számított. Fáni keverék nyelvét éppúgy érzekelte, mint a kormányválságokat, vagy az esztelen öldöklés (háború) és a semmiből nem tanuló úri politika s dölyf embert állatá aljasító hatását. Sok felől érte támadás a kabarét: a szecesszió légköre csak a születését segítette, és a párizsi Chat Noir példájára a szanzen térhódítását nyugtázta, a külső bajok ellen meg nem oltalmazott. Nem is a különféle színpadok (és műfajok) versengése, az irodalmat sokszor leszóló kispolgárok ízlésterrorja, a tőzsdén kívüli világot is sújtó pénztelenség jelentette a legnagyobb veszélyt, hanem a mosolyos bírálatban is késeket

mű gyászszóba a m. kir. sóhivatalba szállítattik, és itt felravataloztatván a Ferenczy-sírboltba vitetik, ahol átadatik az örök pihenésnek és feledésnek. Béka zengjen hamvai felett. De az valami remek!”

Kiknek a neve olvasható a gyászoló aláírók listáján? „Medgyaszay Kabaré, mint unokatestvér, Royal Sörkabaré, mint sógor, Fővárosi Orfeum, mint nagybácsi, Monsieur Folies Caprice, Madame Casino de Paris mint mostohatestvérek” stb.

Ezt a kis halált a Pesti Színpad 1914. január 11-i száma adta hírül. Három évtized alatt nem volt ritka az ehhez hasonló gyors halál. De az egy-két évtizedes működés sem. A század első négy évtizedében közel száz kabaré (orfeum) örködött. Mi fölött? Válaszként elég Adynak Nagy Endréről írott szavait idézni: „Igazán egy kicsit a lelkiismeretünk e terroros, gyáva időkben ez a szép csúnyaságú, elmés, bátor és küldetéses ember.” Ne hangozzék idegenül: a kabaré mint küldetés. Mint tunyaságunkat fölborzoló szellem. Mint gonosszal szemben álló hatalom. Kosztolányi Dezső figyel, vigyázza e megnevezhetetlen intézménynek a többi országhoz viszonyított másságát is: „A mi kabarénk nem montremartre-i diákcsapszék friss szellemességét és bájos kaján-

LC

792.7

SAJTÓFIGYELŐ

MAGYAR
HIRDETOBUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 81
Telefon: 138-068, 337-748, 340-726

BUDAPEST

Budapest

1981 APR

ságát szólogatja, mint a párizsi, nem véres, nem halálos, nem tüntet idétlen, kispolgári léhaságával, mint a bécsi. Kezdetből fogva igényesebb volt, fényesebb és kényesebb, irodalmibb mind-egyiknél. Egy kis nép szellemi fényűzésével rendezték be.”

Benedek Miklós, Császár Angéla és Szacsay László műsora az utóbbi évek legsikeresebb színházi produkciója, a *Budapest Orfeum* mintha Kosztolányi szavait igazolná. Elsősorban avval, hogy ki mer lépni az orfeum műfajából. Minden sorával kilép és ugyanoda tér vissza. Az Orfeumba — és vele a történelembe. A kabaréba, s rajta keresztül a harcerekre, királykoronázásokra, szerbiai futóárkokba, közép-európai országutakra: a *Magyar hiszekegytől* a fajüldözésig, a Schöberl-ágytól (gyártja természetesen Schöberl Róbert udvari szállító) a Löwingerjét feddő dáma csavaros észjárásáig.

Két kávéházi asztal, fogas — rajta újságtartó, kalap, pántlika — pár szék, ennyi látható a színpadon. És a legfontosabb kellék: egy forgatható szerkezet, amely éppúgy szolgál naptárként, mint öltözködést elősegítő búvóhelyül. A kabaré szövege (zenéje, tánca, tréfás jelenete) emlékeztet az időre, a „naptár” csupán sokkol. Ismétél, tudósít. Egy picit a múltat idézi és (döbbenetes egyezésekkel) néha a jelent. Avval, hogy kimondja az évszámokat, elősegíti a sírást. Máskor meg röhgögtet.

Idézzük föl a sort: 1907, 1910, 1914, 1918, 1919, 1921, 1929, 1933, 1938, 1941, 1945. Géppuskasorozat sem lehet keményebb. Persze, játékként minden elviselhető: Trianon, Szép Ernő *Arva Pálja*, Weiner Istvánnak a fajúrtületet már korán előrevetítő *Néger smokkja*, Vajda János Reinitz Béla zenéjével énekelt *Szegény öreg koldusa*. Különös, ebben a közegben a könnyű operett dalok is megnőnek, s talán ebben az átváltozásban van a *Budapest Orfeum* legnagyobb értéke. Zerkovitz—Harmath *Nefelejcs* című operettjének betétje, a *Nagy Arany*, *Nagy Ezüst* akkor hangzik föl, amikor az első világháborúban elvesztett karokat és lábakat már semmivel sem lehet pótolni. Ugyancsak döbbenetes helyen és erővel szólal meg — Benedek Miklós előadásában — Erdélyi Mihály *Sárgarigófészek* című operettjének egyik darabja: „Az ember egy léha, egy könnyelmű senki, / És mégis ma mily nehéz embernek lenni.”

Vélhetnénk: a giccseknek — pontosabban: a könnyedebb hangvételű dalnak és versnek — is jelentőséget tulajdonít a szerkezet. A maga helyére teszi; beilleszti egy (történelmi) folyamatba. Nem magyaráz, nem értelmez, mindent rábíz a hangulatra. Ahol édeskés a hang, ott is megbor-zong az ember: ez volt a huszadik századi magyar történelem. A polgár önmagát neveti ki — s mily szerencse, hogy gyakran önvédelmiül is szolgál(hat) ez a nevetés. Nagy Lajos, akinek egy-egy rövid írása itt is felhangzik, rajzolt ily könnyörtelen képet kora társadalmáról a *Budapest Nagykávéházban*. Szenvtelenül, már-már nevet-ségességbe fúlóan, komoran. Ne hökkenjünk meg: a *Budapest Orfeum* méltó párja ennek. Leg-alábbis az összképet tekintve az. Mulattat? Hát persze! Meztelen karok, farukat riszáló cseléd-lányok, „húsukat” áruba bocsátó dámák, egymást heccelő éjszakai linkek, politikai viccekbe böl-cselmet — a túlélés filozófiáját — csempésző „senkik”, puskáikat tisztító, korzózó bakák, csasz-tuskától mámorosodott munkások tűnnek föl a pódiumon. És a kávéházi élet: megunthatatlan alakjaival, sikamlós tréfáival, felfokozott szenved-élyeivel. A színészek komédiázása és Orosz

István hangulatosan előadott kísérő zenéje önma-gában is érték.

A néző azonban, ha van szeme, mást keres. A sajátosat, az egyedít. Az elhallgatott és egy-egy beállításban külön is hangsúlyt kapott szavak, jelenetek mögött azt a megnevezhetlent, amely csak ürügyként használja az operett és kuplé ér-zelmes szabadszajúságát. Ha nem hangoznék profánul, Benedek Miklós, Császár Angéla és Szacsay László szabadszajúságáról regélhet-nék. A szemérmes hazaszeretetről, humánúmról, mely minden alakjuk mögött megbúvik. Ponto-sabban: a sejtelmes dalok, félrevívó tréfák mö-göttesében is érzékelhető arcról. Arról, melyet a válogatás — úgy vélem, nagyobb részt Benedek Miklós munkája — csak még jobban kiemel. Ez a kuplébírálat nem dédelgeti, mert nem is dédel-getheti a történelmet. Belehasít. Kérdőre vonja

Bartók Béla, Petschauer Attila, Somlyó Zoltán, Horthy Miklós, Rejtő Jenő. És végül: a névcseré-be üzött *névtelen*, akit sohasem kérdeztek meg, aki mindent elszenvedett. Még jó, ha életben mar-radt. Mennyi esély volt erre? Halk, dízőzhango el-suttogott dalok felelnek: *Jó éjt, drága kis had-nagyom, jó éjt!* Császár Angéla a korabeli elő-adásmódot utánozva, s attól mégis eltérve, azt is láttatja, mi van emögött: Szibéria, Don-kanyar. Sötétben — közben bombáztak is — vonagló alakja, érzelmes búcsúja: protestálás.

Ne gondoljuk, hogy csupán az irodalomként érzékelhető (irodalmi rangú) szövegek, vers-rész-letek, jelenetek adják a történelmi látomás keretét. Vajda János, Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Nagy Lajos, Bálint György, Gábor Andor, Szép Ernő — „fő” műsorszám az egyik, a másik csak összekötő — nélkül, igaz, elképzelhetetlen a *Buda-pest Orfeum*. De éppúgy „üres” lenne egyetlen könnyedebb hangú kuplé, korabeli divatos dal

Szacsay László, Császár Angéla, Benedek Miklós

az embert — és ítélőszék elé állítja. Olyan dolgok-ról beszél, melyeket történelmszövegeknek s egyéb tudományos seregszemléknek kellene megvitatni. Kosztolányi Dezső már 1915-ben (*Nyugat*) megérezte a kabarének ezt a mindentől megkülönböztető értékét: „A föld felett való szí-nházakban ugyanis bajos igazi művészetet üzni. Itt, a föld alatt, talán még lehet.”

Tragédiánkat — hiába könnyes mosoly, önfel-lelt kacagás, viccek tömkelege — egyetlen doboz-jelképezi. Fényképek vannak benne. Nevek, ame-lyek kort, gondolkodásmódot, tartást jelölnek. Ér-téket és talmit, humánúmot és becselenséget. Benedek nem mondja, hogy *ez volt a kor*, csak fényképeket ad kézzől kézre: ha szembenézünk velük, jobban látjuk magunkat. Íme: Teleki Pál, Hegedűs Gyula, Bethlen István, Huszár Pufi, Hóman Bálint, Zilahy Lajos, Németh László, Márkus Emilia, Székely Mihály, Gömbös Gyula, Darányi Kálmán, Ódry Árpád, Imrédy Béla, Fürst Sándor, Békeffi László, Kabos Gyula, Sztójay Döme, Jávor Pál, Kosáryné Réz Lola,

Iklády László felvételei

kimaradásával is. Az összkép, az egymás mellé rendelés a lenyűgöző: ahogy a pesti polgár ál-modja a történelmet, ahogy fél, örül, szenved, csalódik. Önmagát látja minden mozdulatban — és az országot. Három arc, három színész segíti mindehhez. Szacsay László a megvert, Benedek Miklós a *Berger Zsigával* jellemzett elegáns, Császár Angéla a honleányból lett dízőz. Persze, nem ilyen egyszerű, hiszen mindhármójuknak ezen kívül még száz alakja van. Pillanatonként, hely-zetenként változtatják arcukat (hangjukat): harc-téri indulót énekelnek és udvarló dalt, kávéházban bohóckodnak és pincében dideregnek. A *Budapest Orfeum*-ot másodszer Wesker *A konyha* című drámája után néztem meg: ott Szacsay gumikötényes és csizmás konyhafüüt, Benedek az automata gépiességével dolgozó cukrászt, Császár Angéla a pincérrőt alakított. Egy órán belül változtak át orfeumi figurákká, bújtak frakkba és estélyibe, vetkőzték le szögletes mozgásukat. Hogy ez az átváltozás művészi kiteljesedést is hozott, a *Budapest Orfeum* mutatja leginkább.